

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Літературознавчі студії

Випуск 40

Частина 1

ПЕЙЗАЖ ЯК СФЕРА ПОЕТИЧНОГО ФІЛОСОФСТВУВАННЯ У ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті окреслено проблеми «прочитання» та робиться спроба аналізу психологічних аспектів душі, що прагне кохати. Розглянуто творчість митця як подолання хаосу, нове розуміння взаємодії автора і тексту. Аналізується поезія Ліни Костенко «Послухаю цей дощ» з точки зору пейзажу та гармонії двох субстанцій – «Я» і «дощ», людська природа, усвідомлення себе і краси світу довкола себе, що вихоплює для читача око митця

Ключові слова: психологія, аналіз, текст, автор, поезія.

Серед численних чинників, що впливають на дуже складний і по суті своїй маловивчений і глибоко індивідуальний процес формування особистості взагалі, а творчої зокрема, безсумнівно, маємо враховувати такий фактор, як детермінація суттєвих рис інтелекту індивіда із мірою його залучення до культурної спадщини людства, в якій словесному мистецтву належить найвизначніше місце.

Доведено, що рівень гуманітарної культури людини завжди виступає запорукою її плідної діяльності в усіх галузях творчої праці разом із науково-технічною сферою.

Сьогодення потребує від людини, окрім спеціальних знань, тренованого гнучкого мислення, високої сприйнятливості нового, здатності до самостійного продукування цього нового.

Стрімкий розвиток інформаційного суспільства спричинив низку змін і в сприйнятті поняття творчості: з одного боку – намітилась десакралізація ролі автора і таїнства творчого процесу. І це попри тисячолітню традицію вважати творчість чимось божественним, небуденним, надприродним дійством. З іншого – творчість набуває прикладних рис, стає необхідною навичкою у сфері бізнесових інтересів (реклами, маркетингу, піару тощо).

Творчість як подолання хаосу, як віднаходження «точки» неповернення, наслідком чого є народження мистецьки досконалого твору. І. Бескова, досліджуючи природу творчого мислення, підсумовує: «Осяяння, творчий акт – це завжди крок у невідоме. Те, що постає в результаті вільного чи мимовільного здійснення цього кроку, для одних обертається драмою, розкриваючи перед ними те, до сприйняття чого вони не були готові, для інших – припливом життєвої енергії, захватом, схилянням перед гармонією, досконалістю й неохопністю світу, що їм відкрився. І тільки подолання внутрішніх бар'єрів, відмова від початкових власних страхів перед небезпекою невідомого дозволять уникнути болю та страждань і пережити захват і очищення» [2, 55]. Власне, ми підходимо до нового розуміння взаємодії автора і тексту. Бо «смерті автора» у постмодерному розумінні після акту творчості не відбувається, а водночас є і діють закони, які швидше

свідчать про творчість як природний потяг, що очищує і саморегулює на рівні особистості.

Моральні й психологічні аспекти взаємодії людського духу зі світом природи завжди лишалися дзеркалом становлення загальнолюдської гуманістичної свідомості. Природа і філософія, природа і мистецтво – це аспекти художнього осмислення проблеми «природа і людина» українським словесним мистецтвом протягом усієї історії становлення української літератури. Шляхи образного пізнання природи на вищому рівні поетичної рефлексії, інтегральність цього явища як джерела дієвої сили на стику національних і універсальних естетичних переживань ставали об'єктом багатьох дослідників, оскільки взаємини між митцем і природою трансформуються в акції творення нової реальності –художньої.

Філософське осягнення хронотопу в поезії Ліни Костенко має багатоплощинний характер, і це відчутно навіть у просторі одного невеликого тексту. Погляньмо уважно на поезію «Послухаю цей дощ». Чи не дивно, що процес перетікання-перебігу часу має в тексті чітко позначенні просторові координати? Адже починається ліричний етюд антропоморфізованою пейзажною замальовкою з чітко окресленим мотивом гармонії двох субстанцій – "Я" і «дощ. У текстуальних параметрах взаємоосягнення панує настрій довіри й розуміння, заявлена психологічна ситуація паритетності:

*Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить.
Бляшаний звук води, веселих крапель кроки.*

Послухаю, підкрався, шумить – дієслова, поставлені густо в один ряд, звучать запрошенням до гри, до віри, розуміння. Означені метафоричною структурою живого звучання, де алітерація творить радісну ілюзію руху, вони, ці слова, оприявнюють інтуїтивно охоплений ритм і настроєвість світу в одномоментному його бутті («веселих крапель кроки»). Очевидно, емоційно заряджений епітет «веселих» оптимістично інтонує загалом тривожні в інших контекстах звукосполучення «кр». В комплексі маємо факт поетичного дива.

Яким же чином відбувається в наведеному тексті Ліни Костенко процес емоційної трансформації від легкої гри ліричного «Я» зі світом до заглибленого самоспостереження цього ж «Я»?

*Ще мить, ще мить, ще тільки мить і мить,
і раптом озирнусь, а це вже роки й роки.*

Шляхом градаційного п'ятикратного нанизування на ланку сприйняття слова «мить» розсувається у безмежність чинник часоплину, скоріше – його стрімкого лету, нарощування, згущення часової матерії до іншої проміжної величини – «роки й роки» – «віки».

Спосіб градації в осмисленні хронотопу нерідко зустрічаємо в Ліни Костенко. Згадаймо хоча б поезію «І засміялась провесінь: - Пора!..» з її просторовим само розгортанням архетипного образу лану («За ланом лан, за

ланом лан і лан...») до драматичного усвідомлення незвичайності часоплину («... усі вже йдуть за часом, як за плугом»).

У тексті «Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить» динаміка часопросторового світомислення демонструє категорії минулого і майбутнього водночас, еднаючи гіпотетичний світ буття душі в реальності й у просторовій пам'яті:

*А це уже віки. Ніхто уже й не зна,
в туманностях душі чи, може, Андромеди,
я в мантіях дощу, прозора як скляна,
приходжу до живих і згадую про мертвих.*

Приходить на пам'ять парабола руху ліричного «Я» в поезії Ліни Костенко «Чоловіче мій...». В обох названих поезіях художній факт виходу душі ліричної героїні за межі реального часу актуалізовано каналом врощування власного «Я» в опредметнений світ великої всеохопної людської приязні до всього довколишнього. Цей постулат єдності в любові і взаєморозумінні часто набуває аксіоматичного вираження:

*Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.
І може, це і є моя найвища сутність.*

У промені цієї філософії буття людського духу в природі особливим чином ліризується мотив розуміння власної присутності у світі як миттєвості, яка має єдину перспективу тривання у вічності – простір приязні й любові, який твориться сердечною енергією людського «Я».

У процесі наших спостережень над словом Ліни Костенко переконуємося, що знаки часопростору в межах ліричної мініатюри несуть по-особливому значущу інформацію. Промовистий приклад – короткий текст вірша «Біля білої вежі». Строге письмо художниці спонукає до графічного сприйняття малюнка, зафіксованого концептуальними архетипічними образами в чорно-білій гамі: Біля білої вежі / чорне дерево. Спи.

Фрагмент міг би видатися елегійною замальовкою, частиною нейтрального пейзажу. Наказова форма дієслова пропонує принцип своєрідного діалогу, в якому один з учасників має сприймати вербалізований розум ліричної героїні (чи всезнаючого мовця), реагувати на запрошення до сну як уявного простору, в якому все може збутися:

...Хай нам сняться стети.

Хай присниться що хоче. Поле, човен, млинок.

Поетична уява розгортає межі сну, ставлячи в один предметний ряд знані образи (степи, поле, човен, млинок), ніби заново обживаючи нову реальність у якій той «інший», у діалозі має почуватися комфортно, звично, затишно. Весь уречевлений світ набуває горизонтального спрямування, фіксований вищеназваними архетипними знаками українського прадавнього буття. Тому наступне припущення – «Може, хто нас із Марса розглядає в бінокль», вимовлене зумисне просто, аж буденно, відкриває глибокі смисли раптової вертикалі поступового осягнення світу, ніби уповільнено розкодовуючи оту несподіваність нового вектора.

Знак тривоги, поданий в контексті дискомфорту ошуканої людської особистості, розвивається в останній строфі ліричного етюд, де тривога із підтексту виринає й інтонується схвильованим монологом, закріпленим традиційним для українців початковим «ой», що виконує роль камертона, котрий чутливо ловить ноту нефальшивого смутку:

Ой, живу, вівголоса, вівсили.

Відкладаю щастя – на коли?

Знак питання передує наступному окличному, який завершить процес трансформації настрою смутку чи печалі в жорсткішу фазу – розпач:

Скільки цвіту з мене обтрусили...

Скільки яблук з мене продали!..

Чи знімається цей стан розпачу в цьому тексті? Ні. Але в циклі «Осінні карнавали» є спроба урівноважити тривогу надією. Спочатку це справді ніби несміливий обнадійливий проблиск, продемонстрований у поезії, котра йде слідом за попередньою: «Розвиднилось траві – упали такі роси! / Ще, може, буде трішки не зими».

У площині впізнаваного з попереднього тексту зіставлення «ми – дерева» смуток, зумовлений передчуттям суворої пори, так само артикульовано знаками біди:

*В лісах блукають згорблені колоси –
дерева, неприкаяні, як ми.*

Їм сумно, як і нам. Ніде немає літа.

Од холоду в ногах посиніли дуби.

«Я шукаю надію для тебе, світе ясний, – каже поетеса. – І знаходжу силою своєї любові і співчуття». Багатозначність поетичних асоціацій у тексті Ліни Костенко часом шокує: в образному світі переплетено глибоко особистісне зі світовим, чисто людське страждання із болем природи, ошуканої тією ж людиною.

Всі ми – яблуні, облиті купоросом.

Всі ми здатні родити лише дрібні гіркуці яблучка.

І коли наш господар чіпляє на нас рум'яні

бутафорські плоди –

ілюзію урожаю –

коріння наше болить у нашій землі.

Логіка художнього мислення Ліни Костенко виводить нас із світу поетичних симбіозів у реальність громадянського мислення як мужнього вчинку. Це теж знак доби:

Я вийшла із цього саду.

Наді мною нема господаря.

Мені дорога лише земля, з якої я расту.

Я стою одиноко, але в промерзлих суцвіттях

передчуваю свої перші справжні яблука.

Дослідники творчості Ліни Костенко часом традиційно замикають її осінні пейзажі на смутних, печальних настроях, а проте стан душі, задивленої

у красу, у її ліричної героїні – чаруючий. Окремі мініатюри світяться золотим сяйвом незбагненої таємниці осіннього прощання:

*Самі на себе дивляться ліси,
розгублені од власної краси.
Немов пройшов незримий Левітан –
то там торкнув їх пензликом, то там.*

Поетичний пейзаж як драматичне дійство у тексті Ліни Костенко має особливу тональність – лагідну, співчутливу, розуміючу. Це чисто жіноча мелодія, м'які обертони якої споріднені з музичними – на рівні фоніки і живописними – на зрізі кольору. Кольоровий спектр щедро опромінює печальну мить надією. Відчуваємо, як ситуація катарсису викликає емпатію для оптимізації поетичного кадру:

*Красива осінь вишиває клени
червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: - Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.*

Антропоморфізація картини досягається ще й локально жіночим дійством – вишиванням. Камерність цієї сцени забезпечена довірливою ширістю інтонацій, за якою чуємо мелодію вічної надії на неперобутність краси.

Повторене прохання звучить як прагнення утримати невловно прекрасну мить буття, розгортає лінію вітальності, замилювання живим світом:

*А листя просить: - Дай нам тої втіхи!
Сади прекрасні, роси – як вино.*

Пригадується роздум Рільке: «Це все побачене, і побачене не раз. Відчуваєш прохолоду багатьох ранків, коли художник вставав перед світанком і, тремтячи від сподівання, виходив, щоб споглядати кожную сцену величної вистави і нічого не пропустити із захоплюючого дійства, що тут починалося. Цю картину мальовано з серцем, що тріпотіло в грудях, вона – поворотний пункт. Вона відкриває не один, вона відкриває тисячі нових шляхів до природи».

І Рільке, й Ліна Костенко вихопили із життєвого хаосу мить первісної сутності природи, котра відгукнулася в душах, які не відділяють себе від неї.

«Я на планеті дерево людське. / Мене весь час підрубують під корінь».

У печальній констатації Ліни Костенко чітко окреслився дихотомічний образ людської природи, архетипічна основа котрого покликана опритомнювати людську душу в найгірших просторах цивілізації. Отож, доторк до поетичного живопису Ліни Костенко дозволив нам відчутти, як сокровенно інтимне спілкування з природою сприяє духовно-моральному одужанню людини. Суть цього процесу не лише в осягненні прекрасного в драматичному й драматичного в прекрасному, а й в усвідомленні себе часткою всезагального, ланкою в безконечному поступі людських поколінь, досягненні гармонії між внутрішнім, людським, і зовнішнім – природнім. Саме ця дорога веде людину до найдосконаліших взаємин із собі подібними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Костенко Л. В. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 558 с.
2. Бескова И. А. Как возможно творческое мышление? – М.: ИФГАН, 1993. – 198 с.
3. Брюховецький В. С. Ліна Костенко: Нарис творчості. – К.: Дніпро, 1990. – 260 с.
4. Огтега-і-Гасет. Что такое философия? – М.: Наука, 1991. – 408 с.
5. Калина Н. Ф. Основа психоанализа. – К.: Ваклер, 2001 – 352 с.
6. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Укл. Ю. Ковалів. – К.: Академія, 2007.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2013

Векуа О.В., к.філол.н., доц.,
Национальный университет пищевых технологий

Пейзаж как сфера поэтического философствования в лирике Лины Костенко

В статье описываются проблемы «прочтения» делается анализ психологических аспектов души. Рассмотрено творчество как преодоление хаоса, новое понимание взаимодействия автора и текста. Анализируется стихотворение Лины Костенко «Послушаю цей дощ» с точки зрения пейзажа и гармонии двух субстанций – «Я» и «дождь», человеческую природу, осознание себя и красоты мира, что воспроизводит для читателя глаз писателя.

Ключевые слова: психология, текст, автор, поэзия, анализ.

Vekua O.
National university of Foods Technology Kyiv

Nature as a sphere poetic philosophizing in the lyrics by Lina Kostenko

The article outlines the problem, "reading" and analyzes of psychology problem. Considered as overcoming the chaos of creativity, new insights interaction author and text. We analyze a poem by Lina Kostenko "Listen this rain" from the point of view of the landscape and the harmony of two substances - the "I" and "rain", human nature, self-awareness and the beauty of the world that reproduces the eyes of the writer to the reader.

Key words: psychology, text, author, poetry, analyzis.